

research of such her constituents, as legal ontology, legal gnosiology, legal axiology, philosophical-legal anthropology and, certainly, methodology of jurisprudence.

Key words: the right, philosophy right, ontology right, anthropology right, legal axiology.

Отримано 28.07.2010

І. В. БОГУШОВА

Ірина Валеріївна Богушова, аспірант Київського університету права НАН України

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РОЗУМІННЯ СУТНОСТІ ФОРМИ ДЕРЖАВИ

Пізнання будь-якого явища юридичної науки відбувається в процесі тісного взаємозв'язку з іншими суспільними науками. Однією з найважливіших серед таких наук є філософія, оскільки юриспруденція використовує її знання про такі універсальні категорії як зміст, форма та сутність. Тому дослідження форми держави як одного з фундаментальних понять юридичної науки передбачає вивчення його загально-філософських основ.

Разом з тим, не потребує доведення те, що категорія «форма» надзвичайно тісно пов'язана з категоріями «сутність» та «зміст». При цьому необхідно визнати, що зміст впливає на форму того чи іншого предмета, на який в свою чергу впливає сутність, яка проявляється в формі, та опосередковано має вияв в змісті конкретного предмета. Тому питання діалектичного взаємозв'язку зазначених понять доцільно розглядати в контексті їх розвитку та змін.

У філософській літературі категорія «форма» та зустрічна їй категорія «зміст» відносяться до тих категорій, які характеризують організацію буття. При цьому як зазначають деякі автори дати визначення цим категоріям нелегко, оскільки ці поняття є давніми, багатозначними та мають дещо розмите значення¹.

Зважаючи на досить широке та плідне вивчення вищевказаних понять філософами різних періодів, слід визнати, що категорії форма, зміст та сутність мають свій специфічний вияв у таких явищах юриспруденції як «держава» та «право», завдяки чому і стають предметом пильної уваги вчених-правознавців.

Саме це і складає актуальність зазначеної наукової статті та потребує її теоретичного дослідження. Разом з тим, необхідно виокремити найбільш актуальні питання, що виникали, виникають та можуть виникнути в процесі вивчення такого специфічного поняття як форма держави.

Ще з часів античності, державно-правова наука в центрі своєї уваги залишала два основні питання: 1) які форми держави відомі історії та сучасності; 2) яка з відомих форм держав найкраще підходить для даного народу в даний проміжок часу.

Стародавні греки не випадково підкреслювали важливе значення форми держави для існування самої держави. Платон, наприклад, відводив формі держави визначальну, активну роль. Форма держави як і її суть та зміст, ніколи не залишаються статичними категоріями, а завжди змінюються та розвиваються під впливом багатьох економічних, соціально-політичних, ідеологічних та інших факторів. Постійно змінювалось і уявлення про них.

Філософи та юристи стародавньої Греції та Риму висловлювали найрізноманітніші, деколи суперечливі, думки з приводу того, що необхідно розуміти під формою держави, які форми держав існують, чим вони відрізняються одна від одної².

На відміну від них автори радянського періоду більше уваги приділяли поняттю «зміст» держави, особливо його «класовий» стороні. Одним з яскравих представників радянського періоду в науковій літературі є В. С. Петров, який під змістом держави розумів систему суттєвих властивостей, ознак, елементів та процесів, що складають таке явище (зміст держави)³. При цьому він відзначав, що зміст держави необхідно розглядати в трьох аспектах: сутнісному, структурному та функціональному.

Сутнісний аспект змісту держави є конкретизацією властивостей даного явища у відповідних історичних умовах, що безпосередньо проявляються в понятті історичного типу держави. В. С. Петров стверджував, що під змістом держави необхідно розуміти конкретний вираз класової сутності держави. Крім того, автор зазначає, що зміст держави розкриває порядок зосередження влади в суспільстві у конкретній країні в конкретний історичний період⁴. Тобто зміст держави визначає коло інтересів, які вона захищає.

Структурний аспект змісту держави означає сукупність елементів, що складають державу, тобто розгалужену систему органів влади, що утворюють механізм (апарат) держави. Ця сторона змісту держави в подальшому розкривається через поняття форми державного устрою та форми державного правління⁵.

Функціональний аспект змісту держави, як зазначав В. С. Петров, охоплює внутрішні процеси, що і складають «дієвість» даного явища, тобто процес взаємодії його елементів між собою та зовнішнім середовищем, а саме функції держави як основні напрямки її функціонування.

Процес дослідження поняття форми держави нерозривно пов'язаний з визначенням її сутності.

У юридичній літературі склалися два основні підходи до визначення сутності держави: класовий та загальносоціальний. Перший базується на визнанні держави зняряддям диктатури економічно-правлячого класу; це є організоване насилля одного класу з метою пригнічення іншого, антагоністичного класу⁶. На підтримку такого підходу В. С. Петров зазначав, що сутність держави полягає в тому, що вона є машиною класового панування⁷. Представники іншого підходу розглядають державу як організацію суспільного компромісу, примирення та співпраці суспільних класів та груп, у чому загалом і полягає її загальносоціальне призначення.

У цьому аспекті, актуальним питанням, що стосується категорій «форма», «сутність» та «зміст» держави є, як зазначалось вище, їх діалектичне співвідношення. В цьому напрямку існує необхідність у виокремленні наступних закономірностей їх співіснування: 1) нерозривність понять форма, зміст та сутність держави; 2) визначна роль змісту та сутності відносно форми; 3) зворотній вплив форми на зміст та сутність; 4) різноманітність форм вираження змісту та сутності; 5) тенденція до розвитку в різних напрямках та взаємний перехід.

Основними властивостями цих категорій є *єдність та нерозривність*, оскільки вони не можуть існувати окремо один від одного. Сутність дає більш глибоке та повне уявлення про природу та характер держави, зміст ширше та більш різноманітно відображає соціальну структуру влади, яка склалася історично⁸. Сутність та зміст держави завжди існують в певній формі. Таким чином форма є необхідною умовою для їхнього існування. З іншого боку, форма, так само не може існувати в «чистому» вигляді, вона завжди наповнена змістом та є вираженням сутності, що в ній міститься. Таким чином можна погодитися з В. С. Петровим, який зазначав, що сутність та зміст держави формовані, а її форма сутнісна та змістовна⁹.

Найбільш повного розвитку сутнісних та змістовних елементів можна досягти, якщо вказані елементи відповідають один одному. Тобто, наприклад, демократична форма відповідає та сприяє розвитку правової та соціальної за своїм змістом держави, розкриттю її загальнолюдської сутності, а остання в свою чергу через вказаний зміст забезпечує розвиток даної форми. І навпаки, класова сутність комуністичної чи нацистської за своїм змістом держави, визначає вибір тоталітарної форми, що найбільш повно відображає вказану сутність та зміст держави. Таким чином, у випадку, коли форма, зміст та сутність є адекватними та відповідають один одному, вони сприяють розвитку та вдосконаленню один одного.

Однією з головних особливостей взаємодії категорій, що розглядаються нами, є визначна роль сутності та змісту відносно форми. Як зовнішня сторона предмету, форма є проявом сутності. Вона підкорюється, пристосовується до сутності певного предмету чи явища¹⁰. Сутність визначає головне, а зміст конкретизує риси форми держави.

Форма забезпечує організацію та упорядкування змісту держави. Основними характеристиками змісту є його мінливість та постійне оновлення, тому форма як зовнішній його прояв є залежною від його змін. Форма держави зазнає впливу від усіх трьох аспектів її змісту: типу, механізму та функцій держави¹¹.

Що стосується впливу змісту на форму держави, то в цілому держава відповідає тому чи іншому історичному типу держави, що конкретизує сутність держави. Історичний тип певної держави може бути перепорою або навпаки стимулом в розвитку тих чи інших форм держави. Так рабовласницькій державі не притаманна федеративна форма, соціалістичному типу не притаманна монархічна форма тощо.

Визначальний вплив змісту на форму держави здійснюється і через інший його аспект – механізм держави. Саме специфіка органів, що його формують, і визначає її форму.

І нарешті, вплив змісту на форму держави здійснюється через третій його структурний аспект – функції держави. Так, якщо в змісті держави переважає функції пригнічення повстань, у тому числі й рабів, то такої державі найбільш притаманна лідерська форма правління та авторитарний політичний режим.

У наведених прикладах найбільш повно знаходить своє відображення принцип відповідності форми змісту, що її наповнює, а також має свій прояв в її сутність. Тому можна дійти висновку, що форма відіграє другорядну, організаційну роль відносно таких категорій як зміст та сутність держави.

Категорія «форма» властива певна самостійність, що виявляється в тому, що вона здатна здійснювати зворотній вплив на сутність та зміст. Якщо, як ми зазначали вище, загалом форма є залежною від змісту та сутності, то одночасно вона виступає рушійною силою для розвитку останніх. Завдяки своїй організуючій та впорядковуючій спрямованості, форма держави сама грає досить активну роль в розвитку її змісту та сутності. При цьому вплив форми може мати як негативний, так і позитивний вияв. Форма, яка повністю відповідає сутності та змісту, створює необхідні умови та надає поштовх до їх розвитку забезпечуючи при цьому їх прогрес та вдосконалення, та як кінцевий результат змінюється сама. Форма ж, яка не відповідає змісту та сутності стає гальмівною силою, що не дозволяє державі розвиватися в заданому напрямку. Саме тому вирішальним фактором в зміні змісту держави виступає необхідність у реформуванні державного правління

Крім того, форма держави впливає на розвиток механізму та функцій держави як найважливіших аспектів її змісту. Саме вона визначає наявність чи відсутність в державі представницької влади, порядок формування тих чи інших органів, кількість рівнів державної влади тощо. Форма, значною мірою, визначає принципи діяльності держави (народовладдя, законність, розподіл влади), які надають механізму держави необхідну для його успішного функціонування цілеспрямованість, єдність та цілісність. Тобто форма держави не пасивно межує із сутністю та змістом, а також здійснює на них активний зворотній вплив.

Діалектика співвідношення сутності, змісту та форми також проявляється в неоднозначності зв'язку між ними та в різноманітності варіантів їх поєднання. З одного боку, різноманітність форм, в яких знаходять

своє відображення зміст та сутність, а з іншого боку, одна і та сама форма, в процесі свого розвитку, може втілювати в собі різний зміст та відповідно й сутність держави.

Динамічність розвитку та різноманітність форм держави багато в чому визначені суспільно-економічним ладом того чи іншого історичного періоду, що, у свою чергу, знаходить відображення в типі держави як в сукупності основних особливостей держави певної історичної епохи.

Зміст держав кожного історичного типу відображається в різноманітних формах. Так рабовласницьке суспільство мало форму абсолютної монархії, імперії, аристократичної та демократичної республіки. Феодална держава втілювалась в таких формах, як ранньофеодална, станово-представницька та абсолютна монархія, місто-республіка.

Таким чином форми держав однієї історичної епохи можуть суттєво різнитися між собою, що надає можливість зробити узагальнений висновок про різноманітність форм, що уособлюють зміст держави кожного конкретного типу. Однак форма може й бути спільною у держав різного історичного типу: монархічна форма існувала і в давнину, і в середньовіччі, пристосувалася вона й до існування в сучасності.

Основною тенденцією сутності є стійкість, а змісту – мінливість. Зміст держави розкриває та збагачує його сутність та в своєму розвитку прагне до постійного вдосконалення та оновленню. У той же час форма менш схильна до змін, вона є більш статичною категорією в порівнянні зі змістом.

Важливою особливістю суперечливої єдності категорій, що розглядаються нами, є взаємопов'язаний перехід сутнісних, змістовних елементів та форми. Звісно ж мова йде не про ототожнення цих понять, а про те, що кожен з них відіграє значну роль в розвитку та формуванні іншого. Перехід змісту, як певного вираження сутності, в форму має місце тоді, коли форма держави, яка на певному етапі, вже не відповідає вимогам змісту, який, у свою чергу, зазнав змін – зникає (шляхом повстань, революцій тощо) та виникає нова форма, яка більше відповідає змісту. У даному випадку продемонстровано революційний шлях зміни форми держави, проте перехід сутності та змісту в форму може відбуватися й еволюційним шляхом, через наповнення старої форми новим змістом. У такому випадку зміст, що зазнав змін, використовує стару форму та поступово підлаштовує її під свої потреби, що відповідають конкретно-історичним умовам.

Крім перерахованих, важливу групу закономірностей, що характеризують категорію форма держави, складають *принципи її організації та функціонування*. Становлення та вдосконалення форми держави відбувається на основі певних правил, а тому дослідження принципів, за якими відбувається цей процес, є важливим. Вивчаючи це питання, вважаємо за доцільне розподілити принципи на дві основні групи: 1) *структурні*, тобто ті, які є основою організації форми держави; 2) *функціональні*, на які вона спирається в процесі свого функціонування. До структурних принципів слід віднести: принципи легальності, легітимності та координації елементів форми держави.

Принцип *легальності* означає, що форма держави має своє закріплення в системі діючих джерел права. Цей принцип передбачає, що форма, яка існує фактично має відповідати формі держави, що закріплена формально на законодавчому рівні.

Принцип *легітимності* полягає в тому, що форма держави, яка закріплена формально, має бути прийнята більшістю населення країни. Тобто народ має сприймати та погоджуватися з тією формою держави, яка існує фактично та закріплена в законодавчих актах.

Принцип *координації елементів* форми держави передбачає, що елементи форми держави (форма правління, форма державного устрою та політичний режим) мають поєднуватися, вони не повинні суперечити один одному, вони мають доповнювати один одного. Адже тільки за такої умови форма держави здатна повноцінно функціонувати.

До функціональних принципів форми держави належать такі: принцип захисту інтересів правлячої еліти, політичної ефективності та принцип забезпечення стабільності держави.

Принцип *охорони інтересів правлячої еліти* відображає класову складову сутності держави та значить, що форма держави є організацією політичної влади. Тому становлення та розвиток форми відбувається у відповідності та з метою захисту інтересів, в першу чергу, саме так званої правлячої еліти.

Принцип *політичної ефективності* передбачає, що форма держави має створювати умови, що є найбільш ефективними для політичного управління країною, узгодженої взаємодії всіх елементів механізму держави.

Розглядаючи діалектичне співвідношення категорій «форма», «зміст» та «сутність держави», необхідно дослідити саме поняття форма держави.

Отже, у сучасній літературі існує декілька підходів до розуміння форми держави. Зокрема, в енциклопедичній літературі форма держави визначена як безпосередній носій її суті та змісту. Якими є суть та зміст (функції) держави, такою врешті-решт і буде її форма. Суть держави проявляється в тому, волю та інтереси яких прошарків, груп, класів держава представляє та захищає. Дослідити державу з точки зору форми – означає, в першу чергу, вивчити її стан, її основні складові частини, внутрішню структуру, основні методи встановлення та здійснення державної влади¹².

Одним з тих, хто вважав, що форма держави залежить від багатьох факторів: способу організації держави, характеру та рівня розвитку населення, відносин, що склалися між класами, економічних умов існування суспільства тощо, був Н.К. Ренненкампф¹³. Ренненкампф вважав, що враховуючи фактори, які впливають на форму держави, одна й та сама форма держави в різні періоди існування суспільства не може бути однаковою, так наприклад, республіка і монархія стародавнього світу не схожі на республіку і монархію су-

часності. Вчений звертав увагу, зокрема, і на елементне наповнення такого терміну як «форма держави», використовувати який почали ще в XVIII столітті у філософській та юридичній літературі.

Сучасний термін «форма держави» теж слугує доктринальним цілям, зокрема класифікаціям сучасних держав. Поняття «форма держави» зазвичай розглядається у трьох його виявах (елементах):

- форма державного правління;
- форма державного устрою;
- форма (тип) політичного режиму¹⁴.

Таке розуміння форми держави склалося не одразу. Тривалий час вважали, що вона складається з форми правління та форми державного устрою, до яких у подальшому додали політичний режим. У науковій літературі висловлювались різні думки щодо тих чи інших аспектів синтетичного поняття «форма держави». Так чи інакше, на сьогодні найбільш поширеною є концепція організації державної влади, що полягає в єдності трьох елементів – правління, державного та політичного режимів¹⁵.

Визначивши форму держави як сукупність трьох основних елементів, логічно постає питання кількісного наповнення форми держави, оскільки такий трьохелементний склад не завжди був прийнятним, та й досі не є визначеним, адже як вже зазначалося вище, поняття форми держави є надзвичайно складним та комплексним.

У науковій літературі різних періодів існує декілька точок зору щодо кількості елементів, які входять у поняття «форма держави», та яке значення має кожен з них. Питання щодо того, що ж необхідно розуміти під складовими формами держави, має довгу та своєрідну історію в юридичній науці.

В середині XX століття воно стало предметом жвавого обговорення, що точилося серед радянських державознавців. Не буде перебільшенням визнати, що давнішим та найбільш вивченим елементом форми держави є форма державного правління як спосіб влаштування вищих органів влади. Дореволюційні автори писали про способи правління, в рамках яких розглядалися, переважно, питання форми правління, проте увагу було приділено і питанням територіального устрою держави¹⁶.

У 40-60 рр. XX ст. в радянській науці була поширена двоелементна концепція, відповідно до якої форма держави включає в себе форму правління та форму державного устрою. Такої точки зору притримувались М. О. Аржанов, С. О. Голунський, А. І. Денисов та інші¹⁷. При цьому дехто з цих вчених уточнював, що в широкому розумінні під поняттям форма держави слід розуміти два вищезазначені елементи, а в вузькому взагалі лише один – форма правління¹⁸. Згодом Л. П. Рожкова відзначала, що форма державного устрою багато в чому є похідною від форми правління. Під формою держави доцільно було б розуміти перш за все форму державного правління, а форму державного устрою розглядати як конкретизуючу ознаку, що дозволяє додатково класифікувати форми держав в межах основних класифікуючих ознак¹⁹. В кінці 40-х – початку 50-х років було запропоновано включити в поняття форма держави також третій елемент – політичний режим, що відображатиме сукупність методів існування державної влади. Цю позицію поділяли, зокрема, І. Д. Левін, та М. П. Фарберов²⁰. І. А. Іванников вважав, що поява в юридичній літературі терміна «політичний режим» надала новий імпульс дискусії про структуру поняття форма держави²¹. Так Г. М. Манов запропонував під формою держави розуміти саме політичний режим, «а форму правління та форму державного устрою розглядати як елементи чи складові частини політичного режиму»²².

У свою чергу А. І. Денисов, Г. А. Белов та деякі інші автори пропонували ввести політичний режим у рамки категорії форми держави та використовувати його для характеристики сутності та змісту держави²³. На думку М. М. Вопленко, в якості елемента форми держави має розглядатися не весь політичний режим, а лише його частина – державний режим²⁴. Ф. М. Бурлацький, навпаки, запропонував розширене чотирьохелементне трактування форми держави, до складу якої він включив також політичну динаміку, що характеризуватиме зміни, що відбуватимуться в трьох основних елементах²⁵.

Крім того, поняття «форма держави» почали розглядати під кутом внутрішньої та зовнішньої форми. Л. І. Каск використовує термін «внутрішня форма» для характеристики політичного режиму, а поняття «зовнішня форма держави» – для характеристики форми правління та форми державного устрою²⁶. У свою чергу, В. С. Петров розрізняє поняття «внутрішня» та «зовнішня» форма держави в залежності від наявності чи відсутності зв'язку з конкретним класовим змістом держави²⁷.

У сучасній юридичній літературі найбільш традиційною є трьохелементне трактування форми держави, до складу якої входить форма державного правління, форма державного устрою та політичний режим (В. В. Лазарев, В. Є. Чіркін, М. М. Марченко та інші). При цьому за останнім елементом (політичний режим), як правило, визнають головну роль, оскільки зміни в політичному режимі тягнуть за собою зміни як форми правління так і форми державного устрою.

У зв'язку з цим у процесі дослідження питання про елементний склад форми держави, слід виходити з визначення місця та ролі кожного з елементів у загальному розумінні цього поняття. Поняття «форма держави» має загалом охоплювати організацію механізму держави та методів здійснення (реалізації) функцій держави. Організація механізму держави – це сукупність способів розподілення та співвідношення державно-владних повноважень, між її ланками. Ця організація виявляється через сукупність двох елементів: форми державного правління та форми державного устрою. При цьому форма правління відображає співвідношення між органом одного рівня, тобто між главою держави, парламентом та урядом, порядком їх формування та підзвітності. Це так звана горизонтальна організація влади. У цьому напрямку форма державного устрою відображає співвідношення державно-владних повноважень між органами різних рівнів, тобто між перерахованими вище та тими, що діють в регіонах: кількість автономних рівнів влади в державі, характер

участі регіональної влади у здійсненні загальнодержавної політики та здійснення влади на всій території. Це так звана «вертикальна» організація державної влади.

Що стосується політичного режиму, то він характеризує метод прийняття рішень державою (з участю або без участі населення), наявність або відсутність реального народного представництва, способи взаємозв'язку з суспільством, у тому числі й з опозицією, та деякі інші аспекти. Політичний режим є формою вираження динамічного або функціонального аспекту змісту держави, оскільки в системі методів реалізації влади знаходять свій вияв функції, що виконує держава, їх баланс та пріоритетність окремих напрямків діяльності держави. Саме тому політичний режим інколи розглядають як внутрішню форму держави. Два інших елементи є формою відображення статичного чи структурного вираження форми держави, оскільки через них виявляється сама сукупність органів, що й складають державу, тобто її механізм. Так звана внутрішня форма держави має визначальне значення для зовнішньої форми. Оскільки розвиток політичного режиму багато в чому визначає долю інших елементів форми держави, крім того суттєві зміни, що відбуваються в політичному режимі, досить часто тягнуть за собою зміни в формі правління та формі державного устрою. Визначальну роль політичного режиму по відношенню до форми державного правління та форми державного устрою визначається тим, що методи реалізації політичної влади, як вираження динамічної сторони форми держави, є елементом, що зазнає найбільших змін та багато в чому визначає взаємовідносини, що складаються всередині механізму держави. Слід зазначити, що були й такі вчені, наприклад, М. Дюверже, які ототожнювали політичний режим з формою державного правління та відповідно не надавали йому визначального значення у визначенні форми держави та її змісту.

Отже, враховуючи вищезазначене, дослідження поняття форми держави, її елементне наповнення та її співвідношення з такими категоріями як «зміст» та «сутність» є актуальними і тепер, оскільки, не дивлячись на їх широке та плідне вивчення як філософами, так і вченими-правознавцями різних часів, залишається значне коло дискусійних питань. Саме складність та комплексність цих категорій визначає необхідність у їх подальшому теоретичному дослідженні. Адже, форма держави це не статична категорія, вона змінюється у процесі історичного розвитку держави та під впливом елементів її змісту. У зв'язку з цим питання щодо елементного наповнення форми держави також не є повною мірою дослідженим остаточно, оскільки вченими і до тепер висловлюється багато різноманітних точок зору, що ж саме необхідно віднести до елементів форми держави і роль якого з них є вирішальною в її функціонуванні.

¹ Фролов І. Т. Введение в философию / Фролов І. Т., Араб-Огли Е. А., Арефьева Г. С. – М.: Республика, 2003. – С. 191.

² Энциклопедический словарь конституционного права / [ред. – Избранов А. А.]. – М.: Норма, 2000. – С. 305.

³ Петров В. С. Сущность, содержание и форма государства / Петров В. С. – Л., 1971. – С. 63.

⁴ Там само. – С. 64.

⁵ Там само. – С. 63.

⁶ Маркс К. Сочинения. Т. 4 / Маркс К., Энгельс Ф. – М., 1955. – С. 447.

⁷ Петров В. С. Тип и формы государства / В. С. Петров. – Л., 1967. – С. 39.

⁸ Петров В. С. Сущность, содержание и форма государства / Петров В. С. – Л., 1971. – С. 64.

⁹ Петров В. С. Тип и формы государства / В. С. Петров. – Л., 1967. – С. 38.

¹⁰ Петров В. С. Сущность, содержание и форма государства / Петров В. С. – Л., 1971. – С. 88.

¹¹ Байтин М. И. Государство и политическая власть / М. И. Байтин. – Саратов, 1972. – С. 161.

¹² Юридическая энциклопедия / [ред. – Л. В. Тихомирова]. – 5-е издание, – М.: Юринформцентр, 2006. – С. 521.

¹³ Юридическая энциклопедия / [ред. – Н. К. Ренненкампф]. – 2-е издание, – К.: Б.и., 1898. – С. 44-45.

¹⁴ Юридична енциклопедія / [під. загаль. редакцією Шемшученка Ю. С.]. – К.: «Українська енциклопедія», 1998 р. Т-6. – С. 420.

¹⁵ Общая теория права и государства: Учебник [ред. В. В. Лазарева]. – М.: Юрист, 1994. – С. 54.

¹⁶ Энциклопедия права / [редакт. Тарановський Ф. В.]. – СПб., 2001. – С. 436-446.

¹⁷ Ермаков А. П. Теория формы государства в советской юридической науке: Дис. канд. юр. наук / Ермаков А. П. – М., 1985. – С. 121.

¹⁸ Денисов А. И. Сущность и форма государства / Денисов А. П. – М.: 1960. – С. 13.

¹⁹ Рожкова Л. П. Принципы и методы типологии государства и права / Л. П. Рожкова. – Саратов, 1984. – С. 52.

²⁰ Фарберов Н. П. Иностранное государственное право / Фарберов Н. П. – М., 1974. – С. 9.

²¹ Иванников И. А. Проблемы государства и права России начала XXI века / Иванников И. А. – Ростов на Д., 2003. – С. 106.

²² Манов Г. Н. О понятии формы государства // Учен. записки Таджикского государственного университета. Т. 9 Труды юридического факультета, вып. 4 / Г. Н. Манов. – Душанбе: 1956. – С. 7.

²³ Ермаков А. П. Теория формы государства в советской юридической науке: Дис. канд. юр. наук. / Ермаков А. П. – М.: 1985. – С. 22.

²⁴ Вопленко Н. Н. Социалистическая законность и применение права / Вопленко Н. Н. – Саратов, 1983. – С. 11-13.

²⁵ Бурлацкий Ф. М. Ленин. Государство. Политика. / Бурлацкий Ф. М. – М., 1970. – С. 11-13.

²⁶ Каск Л. И. Функции и структура государства / Каск Л. И. – Л., 1969. – С. 6.

²⁷ Петров В. С. Сущность, содержание и форма государства / Петров В. С. – Л., 1971. – С. 99.

Резюме

Стаття присвячена вивченню діалектичного зв'язку між категоріями «форма», «зміст» та «сутність» держави в контексті вивчення самого поняття «форма держави». У статті автор, зокрема, наголошує на тому, що вказані категорії необхідно розглядати в поєднанні юридичного та філософського напрямків знань, оскільки саме в результаті такого поєднання можливо повною мірою визначити феномен форми держави.

Ключові слова: форма держави, зміст держави, сутність держави, елементи форми держави.

Резюме

Статья посвящена изучению диалектической связи между категориями «форма», «содержание» и «сущность» государства в контексте изучения самого понятия «форма государства». У статье автор, в частности, акцентирует внимание на том, что указанные категории необходимо рассматривать в совокупности юридического и философского направлений знаний, поскольку именно в результате этого соединения можно наиболее полно дать определение феномену формы государства.

Ключевые слова: форма государства, содержание государства, сущность государства, элементы формы государства.

Summary

The article is dedicated to the research of dialectical connection between such categories as «form», «content» and «essence» of state in the context of studying the concept «form of state». The author of the article emphasizes that it is necessary to analyze above mentioned categories in both legal and philosophical directions of knowledge, because only such type of research can help to make a proper definition of the phenomenon of the form of state.

Key words: form of state, content of state, essence of state, elements of the form of state.

Отримано 21.06.2010

В. В. ГОРЛЕНКО

Віктор Вікторович Горленко, аспірант Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова

**ВПЛИВ ДЕРЖАВИ НА ФОРМУВАННЯ
УКРАЇНСЬКОГО ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА**

Відповідно до статті 1 *Конституції України* Україна є демократичною правовою державою¹. Проте, фактично на сьогоднішній день Україна не є такою державою. Це пов'язано насамперед із тим, що у нашій державі ще й досі не створено громадянське суспільство. Адже, як відомо, одним із чотирьох рівнів, на яких має відбуватися зміцнення демократії, крім ідеології, інституцій та культури, є громадянське суспільство².

Причина такого стану речей полягає у відсутності досвіду існування громадянського суспільства або хоча б спроб його створення впродовж багатьох століть існування Української держави.

Так, у теорії українського радянського права громадянське суспільство майже не розглядалось, а якщо і розглядалось, то тільки з позиції критики та скептицизму³. Наприклад, Українська радянська енциклопедія навіть не містить визначення поняття «громадянське суспільство». Отже, державна політика тоталітарної Радянської України не допускала будь-яких проявів консолідації громадськості з метою захисту своїх прав.

Нова Україна початку ХХІ століття чітко поставила завдання на побудову демократичної держави, а отже і українського громадянського суспільства. У зв'язку із цим, питання впливу держави на його формування є доволі актуальним.

Метою цього дослідження є з'ясування проблем, які виникають при побудові громадянського суспільства в Україні, та пошук можливих правових шляхів їх вирішення.

Проблеми формування громадянського суспільства досліджували такі відомі українські та зарубіжні вчені як: Т. Гоббс, І. Берлін, А. Карась, Б. Кістяківський, Д. Кола, М. Кризан, Ж. Руссо, Ф. Фукуяма. У своїх працях зазначені науковці та філософи торкаються питань взаємозв'язку суспільства та держави, а також ролі держави у побудові громадянського суспільства.

Насамперед необхідно з'ясувати, що ж слід розуміти під поняттям «громадянське суспільство», і закріпити його законодавчо, адже в українському законодавстві досі немає положень про нього. Існує лише *Концепція сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21.11.200 р. № 1035-р.*, якої явно не достатньо для побудови такого важливого інституту. Варто зауважити, що в наукових колах немає єдиного підходу до визначення цього поняття. Значення цього терміна характеризується крайньою неоднозначністю, різноманітністю тлумачень та змінності в залежності від часу та умов життя. Так, мислителі Відродження і Просвітництва такі, як